

НЕВІЛЬНИЧА ЛІРИКА ІРИНИ КАЛИНЕЦЬ: ТЕКСТ І БІОГРАФІЧНИЙ ПРЕТЕКСТ

У рамках теми «Творчість українських дисидентів», чільне місце з-посеред яких належить Ірині Калинець, однією з важливих проблем і досі залишається потреба ретельного прочитання їхнього доробку без лакун і гіпотез, поза ідеологічними/літературознавчими міфами. Попри наявний у сучасному науковому дискурсі потужний корпус багатопланових досліджень авторитетних науковців материкової України (І. Дзюби, М. Жулинського, М. Ільницького, М. Коцюбинської, В. Моренця, В. Овсієнка, М. Осадчого, О. Рарицького, Т. Салиги, Е. Соловей, Д. Стуса, Л. Тарнашинської) та зарубіжжя (А.-Г. Горбач, М. Павлишина, Б. Рубчака, О. Черненко, Ю. Шереха й ін.), сформувати цілісне уявлення про іпостась кожного з них поки не вдалося. Тож на часі – «персоналізація» дисидентського феномену, представлення в історії української літератури кожного з репрезентантів окремо, проте не в дусі традиційного літературного портретування, а в аспекті індивідуального вибору, долі, світогляду, позиції, життєвого шляху, творчих інтенцій тощо.

У декодуванні дисидентського тексту й метатексту сенс вивчення особистих біографій/автобіографій видається неспростовно важливим, оскільки вони вибудовані кожним автором на «достовірному фактажі, з прямою вказівкою на власну чітку життєву позицію та світоглядні переконання» [17, с. 78]. Неодмінним бачиться і врахування свідомо ігнорованих соцреалізмівської методологією чи упущених із різних об'єктивних (суб'єктивних) причин фактів. Важливим аспектом означеного вектора дослідження є залучення ресурсів біографічного методу до розкриття складної природи художньої творчості в'язнів сумління.

Поезія дисидентів (Василя Стуса, Івана Світличного, Ігоря та Ірини Калинців, Миколи Руденка, Степана Сапеляка, Тараса Мельничука, Івана Сокульського), оприявнюючи «зерно біографічного сюжету» (В. Івашко), стала життям, а «життя – творчістю» (Д. Стус). Їхній феномен полягає «в органічному перетіканні біографії у творчість і навпаки. Біографії, що виладнувалася в долю творчістю, і творчості, що виростає з біографії» [27]. Відтак невільничя поезія вимагає її прочитання крізь призму внутрішньої й, водночас, зовнішньої, переважно в'язничної біографії дисидентів. Вірші в'язнів сумління, вочевидь, «стають прозорими й зрозумілими лише тоді, коли корелюють з реальним епізодом їх життя чи настрою» [23, с. 331]. Відтак можна вести мову про дисидентський текст як про «вірш, написаний на тюремній стіні» (М. Руденко), а саме життя і емпіричного, й текстуального автора як тюремний «обшир» параметрами «чотири на чотири» (В. Стус). Адаже в ситуації «розмивання» межі між буттєвим

і духовним існуванням «навіть найменша біографічна деталь набуває особливо важливого значення» [16, с. 195].

На перший погляд може видатись парадоксальним, але саме «мала зона» спонукали дисидентів упізнавати в нових вимірах буття не тільки реальне життя, але й художнє слово. В умовах крайніх обмежень вони явили рідкісний взірєць ненастанної та систематичної праці сильної особистості над своїм духовно-інтелектуальним «самособоюнаповненням», «самовоздвигненням» (В. Стус). В. Марченко у «Листах до матері з неволі» одверто зізнавався, що в задротів'ї «поновому починаєш розуміти людей» [12, с. 88]. М. Горинь, пишучи дружині з ув'язнення, констатував подібне: «Тут якісь специфічні і сприятливі (при всій дикій несприятливості) умови для роздумів, будування концепцій...» [3, с. 85]. Власне, у в'язниці й народилася значна частина дисидентської поезії. Тому вагомий її пласт сприймається «як біографічна (в багатьох випадках – автобіографічна, психографічна) проекція на текст» [15, с. 82]. До подібних висновків спонукають невільничі вірші дисидентів, «задротівну» біографію яких винесено у назви багатьох творів: «Тюрма» І. Світличного, «Тюремних вечорів смертельні алкоголі» В. Стуса, «Арештантське» С. Сапеляка, «Сон в'язня» М. Руденка, «Записки до тюрми» І. Калинця, «Тюремні нари» Т. Мельничука й ін. Унікальним виданням у цьому плані стала антологія дисидентської лірики «Поезії із-за ґрат» (К., 2012), у якій зібрано твори тих митців, котрі зазнали переслідувань радянської влади й перебували в ув'язненні переважно за статтею 62 КК УРСР («Антирадянська агітація і пропаганда»; із доповненнями, внесеними згідно з Указом Президії Верховної Ради УРСР від 27. 06. 1961 р.) .

З-посеред творчих особистостей дисидентського покоління, пасіонаріїв українського народу помітно вирізнялась кипучою активністю в усі періоди свого життя (дов'язничний, невільничий, легальний) постать Ірини Калинець (1940–2012) – полум'яної Українки, «символу громадянської стійкості і бійцівської мужності» (М. Маринович), Героїні світу, номінантки ордена Княгині Ольги III ступеня, правозахисниці, письменниці, публіцистки, науковця. Будучи надзвичайно чуттєвою та емоційною натурою, вона «явила рідкісне подвижництво і стоїцизм у відстоюванні права свого народу мати власну державу, мову й культуру, дихати своїм повітрям, будувати свою оселю, робити свій вибір» [8]. У цьому сенсі Ірина Калинець є виразницею світоглядних позицій та етики буття українського шістдесятництва, котре було для неї «водночас і її громадянською колискою, і її творчою лабораторією. Це той щасливий випадок, коли творчий дух людини стає плодом своєї епохи і водночас сам її формує» [11]. Покоління шістдесятників-нонконформістів (воно визначило дисидентську гілку руху опору в Україні), до якого належить Ірина Калинець, в умовах тоталітарних тенет і догм усвідомлювало себе органічною «часткою власного народу» (Є. Сверстюк), його історії, яку формувало активною громадянською позицією, спротивом системі, а також плідною творчістю, що пропускала соцреалізмівською доктриною крізь густе ідеологічне сито, а переважно заборонялась узагалі. Тож поезія дисидентів варта дослідницької уваги не лише як явище суто естетичного гатунку, але і як важливий чинник (ре-)конструкції їх

правдивих біографій.

Ім'я Ірина Калинець занесено до реєстру тих подвижниць України, котрі життям і творчістю потвердили істину, що «національна свідомість української жінки є початком національної свідомості українського народу [...] Непоборне прагнення до волі, почуття високої патріотичної відповідальності, громадсько-політичної і християнської гідності, активної життєвої позиції, безперечно, дають підстави говорити про Ірину Калинець саме в контексті плеяди видатних українок, власне, у сенсі отієї священної присяги “Я вийду сама проти бурі / І стану, – помір'яєм силу!” [відомі рядки Лесі Українки з її вірша “У чорну хмару зібралася туга моя”. – Г. Р.]» [18]. Невільнича лірика поетеси, як і в'язнична творчість інших дисидентів, оприявила «підсумок багатьох гірких роздумів, присмак дисидентського і табірної досвіду» [4, с. 4]. Про те, що авторка розв'язує художньо осмислювані проблеми на рівні власного буття, свідчать вірші збірки «Дорога вигнання» та цикл «З-поза ґрат» (збірка «Крізь камінь»), глибинні смисли яких увиразнює проза письменниці та її різножанрова документалістика уже легальної пори. Відтак окреслені підходи до інтерпретації віршового доробку Ірини Калинець можуть внести суттєві доповнення й корективи «у небагатому літературознавчому досьє» на її поезію [6, с. 7]. Адже вона «своєю суспільно-політичною, науковою і культуророзбудовною діяльністю як поетку саму себе наче заслонила. Про її поезію, – зауважує в післяслові до збірки “Шлюб з полином” Т. Салига, – певною мірою таки із цих причин, пишуть значно менше» [6, с. 219].

Актуальність заявленої у статті наукової проблеми, крім назрілої потреби всебічної інтерпретації багатогранної спадщини Ірини Калинець, пов'язана також із загальними методологічними завданнями українського літературознавства ХХІ віку. Йдеться про «філософську антропологію літератури та суб'єкта її творення» [19, с. 4]. У в'язничних умовах поетеса антропологізує буття, співвідносить його з екзистенційним сенсом існування людини в абсурдному світі назагал, вкладає у свої поетичні рефлексії мотивацію прагнень і конкретних дій, подібно до інших в'язнів сумління, посилює «антропоцентричність світобачення, вибудовує низку власних філософських актуалізацій» [25, с. 41]. Відтак основу її авторського тексту пори «малої зони» (1972–1981) в різних співвідношеннях визначають, поряд із літературними, позалітературні, переважно біографічні/автобіографічні реалії. Тому художній модус «задротівної» творчості поетки-бранки іманують виразна автороцентричність ліричного нарративу та автобіографічний/біографічний претекст. Поза окресленими чинниками («зовнішніми» та «внутрішніми») всебічно осягнути смислові виміри й глибинні сенси невільничої лірики Ірини Калинець, як, власне, й дисидентської літератури загалом, гадаємо, неможливо. Має цілковиту рацію М. Ільницький, який із цього приводу справедливо зауважує, що у віршах поетеси «переважає душевний неспокій, її лірична героїня всі драми і болі бере на себе, пропускає крізь себе» [5, с. 237].

Біографічні реалії, зафіксовані в різного роду документальних джерелах, суттєво доповнюються й конкретизуються поетичними рефлексіями авторки.

Поступаючись рівнем інформативності фактологічним складникам власне біографії/автобіографії, суто художні візії невідомої лірики Ірини Калинець оприявнюють психографічні реалії внутрішнього буття. Їх роль у декодуванні її життєтексту претендує на особливий статус, тому вимагає ретельного й проникливого дослідження. Відтак метою статті є аналіз невідомої лірики Ірини Калинець як художнього явища й, водночас, як важливого чинника конструювання (реконструювання) її біографії. Це той випадок, коли йдеться про формат естетичної біографії митця, що, за словами О. Бондарєвої, передбачає «глибокі дослідження художніх текстів і контекстів як форм презентації біографічної унікальності» [1, с. 7].

Біографічні / автобіографічні джерела як іманентні сегменти художнього невідомого тексту Ірини Калинець корелюють із її особистим життєвим і духовним досвідом, екзистенційною ідентифікацією із собою, усвідомленою жертівністю у виборюванні в абсурдному суспільстві людської гідності та національної свободи. Ще до арешту (12 січня 1972 року) у збірці «Дорога вигнання» (1968–1971) в циклі із символічною назвою «Жертвник» поетка імперативно заявила про свою відверту незлагоду з людиноненависницьким режимом, задекларувала органічну для дисидентської етики буття гранично загострену дилему «*покоря/протест*», гнівно засудила тих поетів, котрі «*славослов'я, як елей, несуть, / престол вкривають лестощами...*» [6, с. 60].

Разом із чоловіком, відомим сьогодні народним поетом Ігорем Калинцем та багатьма однодумцями (Михайлом Горинем, Богданом Соєю, Оленою Антонів, Стефанією Шабатурою, Богданом Сорокою та ін.), Ірина Калинець у Львові в 1960-х роках формувала національно зорієнтоване інтелектуальне й культурно-мистецьке середовище. З настанням пори гонінь на свободопростір українства, вона однозначно приймає позицію протистояння режиму. Тож цілком переконливо звучить риторичне питання, заявлене нею у вірші: «У що ж ти віриш, Аврааме»: «*Покорою своєю переможеш / несите черево, що прагне влади й слави?*» [6, с. 60]. Вона в числі 9-ти осіб, хто не побоявся відкрито виступити на захист арештованого історика Валентина Мороза. Про ту ціну, що її доводилось платити інакодумцям за свої переконання та вчинки, а також про поламани долі їхніх рідних і близьких Ірина Калинець написала в присвяті дружині цього політв'язня, правозахисниці Раїсі Мороз: «*Даруй мені ласкаву посмішку сестри / вже ластівки під чорними дахами...*» [6, с. 55].

Для потвердження узалеженості самооб'єктивації авторського «Я» в поезії Ірини Калинець від її правдоборчої біографії варто навести ще один, вельми промовистий факт. Так, у відповідь на арешт 6 грудня 1971 року Ніни Строкатої, дружини відомого громадського діяча й довголітнього політв'язня Святослава Караванського, учасниками львівського правозахисного і національно-визвольного руху було створено «Комітет захисту Н. Строкатої». Як свідчить Іван Гель, правозахисник, борець за легалізацію УГКЦ та свободу України, один із найактивніших організаторів західноукраїнського правозахисного руху, саме Ірині Калинець із В'ячеславом Чорноволом випало підготувати установчі документи цього комітету, створення якого історики вважають «першою

спробою оформлення організаційної структури в українському визвольному процесі» [2, с. 267]. Свої рефлексії цих біографічних реалій поетка відтворила у присвяті Ніні та Святославові Караванським: *«Слова затиснуті у горлі, / слова, затиснуті в мовчанні, / слова, невиспівані в горі / й онімілі у мовчанні...»* [6, с. 104]. Драматичним відгуком на звірячу розправу влади з непокірною художницею Аллою Горською став її вірш «Ярославна»: *«Вчора заплакали тихо квіти / і сплелись у вінок терновий / довкола твоєї голови, / що лежить обличчям до сонця»* [6, с. 54].

Не ототожнюючи ліричну героїню, як, власне, й адресатів, із виключно реальними постатями, все ж у подібних поезіях неправомірно цілковито абстрагуватися від автора як конкретної людини, оскільки в разі дисидентської лірики йдеться «про узгодженість її власного життя із сповідуваним ідеалом, а зрештою і про ту ціну, якою оплачено досягнуту чи недосягнуту узгодженість» [20, с. 263]. Передбачення кривавих днів для України й тих, хто заради неї обирає шлях відкритого протистояння її кривдникам, цілком усвідомлюючи драматичні наслідки, в пророцтвах Ірини Калинець передається стилістично маркованими колоративами, переважено зі смисловим навантаженням чорної фарби. Яскравою художньою ілюстрацією щодо сказаного може бути присвята Катерині Зарицькій – оунівці, багатолітній бранці більшовицьких тюрем і концтаборів: *«Буде на чорному постаменті ночі / будуватися день...»* [6, с. 55].

Цілком сподіване й очікуване з огляду на рішучий суспільний протест невірничче буття для поетеси було не чим іншим, як екзистенційним усвідомленням добровільної жертви, відчуттям своєї місії. Їй близький Стусів «духовний імунітет» (Т. Салига) проти страху перед загрозливо очевидним фізичним небуттям («Як добре те, що смерті не боюсь я»). Подібно до цього імперативу вона творить власний «варіант панорами нездоланного Танатосу» [6, Шлюб, с. 226]. В її ліричних одкровеннях звучить той самий, що у Стусових «Палімпсестах», «мотив жертвовності, потрактований не як нещастя, удар долі, а навпаки, як дарунок долі, богопомазаництво, як хрест, узятий на себе свідомо і добровільно понесений кривавою, але радісною дорогою на Голгофу» [5, с. 237]: *«Сказали мене розіп'яти на чорному хресті...», / щоб руки мої розтулились обіймами, / щоб ноги мої вирости над землею, / щоб уста мої благословили всепрощення»* [6, с. 25]. Лейтмотив усвідомленої офіри драматизує невірниччу поезію Ірини Калинець, водночас, пронизує її пафосом стоїцизму в тому його вияві, що набуває «ідеалістичного характеру, етика якого передбачає такі риси, як мужність, здатність протистояти життєвим незгодам» [26, с. 291].

Символом прийдешнього, заради якого довелось офірувати життя, в невірничій ліриці поетки виступає домінантний образ свічки (свічника) як знак утвердження ідеї вічності, єдності з рідною землею, з «промінчиком неба України», з Усевишнім: *«І цей свічник ще заясніє знову, / коли покличе полум'ям, як словом, / в цю землю повернутися назад, / щоб освятити з рідного порогу / твій шлях до неї і на суд до Бога»* [6, с. 101]. Неабиякий інтерес у цьому плані становить біографічний факт взаємин Ірини Калинець із В. Стусом, усеприсутність якого прочитуються в усьому її життєтексті. Екзистенційний

сенс Стусової «естетики страждання» профетичними візіями щодо прийдешнього пронизує її зворушливу елегійну медитацію-присвяту: «Ще того віку вистачить для щастя / прийти і вмерти на своїй землі» [6, с. 107].

Віршові присвяти Ірини Калинець, як видно з представленого біографічного та художнього матеріалу, оприявнюють впізнаванні життєві реалії. Віртуальний діалог із одностайними є не тільки зовнішнім маркером біографічного претексту її поезії. Адже ці жанрові різновиди лірики наділені здатністю виявлювати риси психологічного портрета письменника; вони «унаочнюють його самохарактеристику і самономінацію в тексті, тобто є важливими складниками в реконструюванні максимально повного автопортрета особистості митця» [14, с. 476]. За достовірною інформацією в'язня більшовицьких таборів М. Осадчого Ірина Калинець – «єдина з дисидентських поетів, хто низку своїх віршів присвятила друзям-побратимам, реальним постатям одностайців. Це не данина особистому приятелюванню, ба навіть, не добрий жест співчуття, це вірші-символи, що уособлюють миті життя, які стануть віхою на шляху боротьби за кращу долю, за національне звільнення України й інших республік колишнього Союзу РСР» [6, с. 10]. У присвятах В. Чорноволу (вірші: «Одісей», «Сторожать шлях твій зорі навіки...»), Петрові Рубанові («За добре слово і печаль»), Паруйрові Айрикіяну (в. «Хачкар»; [*хачкар* – різновид вірменських пам'ятників, кам'яна стела з різьбленим зображенням хреста, зазвичай встановлюється при дорогах, монастирях, всередині і на фасадах храмів. – Г. Р.]), Стефанії Шабатурі («Іван'є – золоте») авторка фіксує взаємовідчуття сильних особистостей в екзистенційному стані «вертикальної труни» (В. Стус).

Апелюючи до ідей І. Яусса, у поетичних комунікаціях Ірини Калинець прочитується «готовність упізнати та визнати Іншого в його Іншості» [28, с. 473]. Йдеться про внутрішнє та зовнішнє діалогічне мислення і слово, що його варто сприймати й тлумачити в парадигмі «автор як Інший». Постаті віртуальних співрозмовників у її присвятах жодною мірою не є випадковою, як видно з поданих вище творів. Вона розмикає характерну для тюремного жанру герметичність, а всі адресати її звірянь стають не стільки учасниками діалогу, стільки другим авторським «Я», носієм і виразником особистих інтенцій, виявом власної позиції, самотворення, «самособоюнаповнення» (В. Стус), способом пізнання себе завдяки пізнанню Іншого. Особливо активно реалізує поетеса ці життєві ситуації в час вибору, максимального напруження, пошуку відповідей на край важливі для неї питання, насамперед питання свободопростору – в житті й у творчості. Плідно залучені ресурси риторичних фігур стають, з одного боку, засобом самооб'єктивації авторського «Я», а з другого – шляхом духовної та моральної одностайності з адресатом щодо художньо осмислених етичних пріоритетів: «... чи ж станемо вільні від пут на коліна, / щоб молитвою волю пізнати?» [6, с. 55]. Комунікативні поетичні візії найповніше виявлюють проблемний спектр «гратованої» лірики, що формує її мотивну структуру. Стрижневу бінарну опозицію, довкола якого формується її художній світ, становить протиставлення образів-концептів «воля» (свобода) / «в'язниця» (неволя, тюрма), наповнене чуттєво-поняттєвим змістом.

Біографічний претекст невільничої поезії Ірини Калинець демонструє сформовану її віршами етику буття. Жорстокий вирок тоталітарної системи – 6 років таборів суворого режиму й 3 роки заслання – не зламали вільнолюбного духу поетки – ні під час судово-слідчих процесів, ні в період неволі. Її стійкість і незламність, що в невільничій ліриці рельєфно проходить лейтмотивом свободи, формуючи художній світ назагал, варта подивування й глибокого пошанування. Відомий правозахисник Мирослав Маринович в інтерв'ю газеті «Християнський голос» (2012 р.) відгукнувся про Ірину Калинець такими словами: «Якщо серед чоловіків-політв'язнів “зеківським генералом” був В'ячеслав Чорновіл, серед жінок-політбранок таким генералом, наважуся припустити, була Ірина Калинець. Не перелічити протестів, до яких вона вдавалася за часів свого ув'язнення; численними були також і карцери, якими її карали за правдолюбство і вільнолюбство» [11]. У невільничих умовах мужніло «прямостояння» поетки, а відтак і зміцнювався модус її слова. Тож закономірно, що в невільничому тексті бранки зв'язок із конкретною матеріальною (в'язничною) дійсністю можна тлумачити двояко: як обмежувальний і як причинний. За В. Дільтеєм, подібна історична ситуація «блокує або закриває певну кількість формальних можливостей [...] і відкриває певні інші можливості» [13, с. 111]. В умовах «задротів'я» «гранична загостреність рецепторів сприймання, попри страшний біль і хапливі пошуки нового опертя, пришвидшила народження нової поетичної мови, нових текстів» [24, с. 6].

З огляду на подані вище факти життєтексту Ірини Калинець, вочевидь, варто вести мову про два аспекти біографічного претексту її невільничої поезії: «зовнішній» і «внутрішній». У *першому* випадку йдеться про структурування наративної стратегії авторського тексту виразними маркерами впізнаваного в'язничного буття, в якому «стали дротом телефонним / колючі табірні дроти» [6, с. 104], а кожен день життя був «розп'ятий на дротах ослизлик» [6, с. 107]. Подібні невільничі рефлексії поетки явно асоціюються з жанром «тюремного щоденника» (М. Коцюбинська), особистим «життєгласом» (С. Сапеляк) перебування політичного в'язня «за межею, за ріллею», де, за словами В. Стуса, «ні неба, ні землі, / лиш чорне кладовище / по нищеній ріллі» [21, с. 366]. Частотним маркером в'язничної біографії ліричної героїні в багатьох віршах є специфічний хронотоп, структурований засобами номінальної лексики й тропеїчних структур, що конкретизують тюремне буття поетки-бранки («панель дротів», «колюча пустота», «спазм дроту», «павутиння дротів», «сторожовий ліхтар», «колючі табірні дроти»). Темпоральний код і просторові виміри її тюремного тексту формують також лексичні топоніми, що зазвичай втрачають номінальне значення й набувають символічного ословлення невільничого буття «в кайданах днів» і «без сонця України» («другим крилом вгрузне в землю Мордовії»; «холодний дибився Сибір» і под.). На реальне сприйняття тюремної біографії авторки налаштовує й назва циклу «3-поза ґрат».

Другий вимір співвідношення поетичних текстів із особистістю авторки пролягає у площині психологічній. Це, так би мовити, «біографія душі» (М. Коцюбинська) бранки комуністичних таборів. Вмонтовані в сюжетику

художнього тексту численні «документальні кадри» «гратованого» світу в сюрреалістичних візіях «увиразнюють психологічний стан ліричної героїні, динамізують рух авторської свідомості у напрямку до найвищого емоційного стану» [16, с. 194]. Особливо рельєфно прочитується ця ознака в циклі «З-поза ґрат»: «Смичок звивається, як в'юн – / Ласкавий змій, у серце вп'ятий. Никне / до ніжних звуків непокірний шерех / нав'язливе гудіння монотонних днів. / Концертна зала – і панель дротів...» [6, с. 107].

Невідворотна підлеглисть в'язничним обставинам, реальне страдницьке заложництво свідомо обраної жертвовної долі Ірини Калинець, як і кожного з поетів-дисидентів, відображають кипіння почуттів, «настроеві реалії, спонтанні реакції, дозрівання – емоційне, світоглядне, мистецьке, будування себе, “кам'яніння”» [9, с. 144]. Нелегкий душевний стан сум'яття, боротьби зі світом і з собою, стоїчність у протистоянні злу й насильству виформовують відповідний змістовий антураж тесту на лексичному рівні: «... бо вже сама камінним ідолом стою / серед тривоги, / пуста на слово й на любов пуста, / а з серця проситься проклин / останнім пагінцем євшану» [6, с. 58]. Лірична героїня переживає не тільки фізичний, але й екзистенційний стан відторгнення від тривіального життя, відчуття закиненості в чужі світи, де «стелить / незнані зорі небо чужини» » [6, с. 121], а «Батьківщина так далеко, / Як вік, як мить, як вчора сніг...» [6, с. 105]. Звіди й наскрізні мотиви майже фізичного відчуття чужини й самоти: «Мені тут холодно і люто. / Мені самотньо в чужині» [6, с. 100]. Рельєфно прочитується в невідомій ліриці поетки відмежування художнього простору від реального світу шляхом моделювання уявних картин, віртуального хронотопу (оніричні візії, спомини), структурованого метафізичними інтенціями, бінарною опозицією «мить / вічність»: «Ми поза віком й поза царством, / що в руслі вічності пливе...» [6, с. 158].

Попри драматизм буття, пов'язаний із біографічними реаліями, що пронизує невідому лірику Ірини Калинець, її світовідчуття й світомислення засвідчує віталістичний пафос. Лірична героїня обирає за пророка «Прометея, / Що йшов добровільно на жертву» [6, с. 97], будучи переконаною, що «ще життя не скінчене твоє [...] Бо ще тебе чекає Україна» [6, с. 102]. Життєтворчість поетки явила апологію офіри, співмірну з к'єркегорівським парадоксом віри: людина «як одиничний індивід устанавлює себе в абсолютне відношення до абсолютного й досягає величі «завдяки всім цим мукам парадоксу» [10, с. 63]. Біографічний претекст її лірики свідчить, що життя дисидентки сублімується у долю, ототожнюючись зі словом, репрезентуючи очевидний факт автентичного буття. Як і інші в'язні сумління, вона підтвердила, що в українській традиції «філософія нерозривно пов'язана з життям, як і саме слово – з буттям» [7, с. 154].

Отже, поетичний доробок Ірини Калинець невідомої пори (у легальний період до написання віршів вона не поверталась) можна вважати свого роду метафоричною субстанцією, образно-смісловий підтекст якої оприявнює «плоть від плоті» її біографії – реальних життєвих колізій і внутрішніх переживань. Відтак обраний вектор студіювання невідомої лірики поетки-бранки уможливує з'ясування психологічних процесів, що сприяють розкриттю її

внутрішнього «Я», збереження нею мистецької ідентичності в умовах зовнішньої несвободи, її здатності до максимального буттєвого й творчого самовизначення та самоздійснення.

Список використаної літератури:

1. Бондарева О. Є. Нові форми презентації біографій митців як інтелектуальна провокація : проблеми класифікування. *Літературний процес : методологія, імена, тенденції* : збірник наукових праць (філологічні науки) № 16, 2020. С. 6-15.
2. Гель І. А. Виклик системі : український визвольний рух другої половини ХХ століття. Львів : Часопис, 2013. 392 с.
3. Горинь М. М. Листи із-за ґрат. Харків : Фоліо, 2005. 288 с.
4. Дзюба І. М. Різьбяр власного духу. Стус В. С. Під тягарем хреста. Львів : Каменяр, 1991. С. 3-20.
5. Ільницький М. М. Цілюща сила полинової гіркоти. *Українське літературознавство*. 2016. Вип. 81. С. 236-240.
6. Калинець І. О. Шлюб із полином : поезія. Львів : СПОЛОМ, 2012. Т. 1. 232 с.
7. Квіт С. М. Основи герменевтики : навчальний посібник. Київ : Вид. дім «КМ Академія», 2003. 192 с.
8. Конончук Т. І. Вручено премію імені Ірини Калинець. *Літературна Україна*. 2015. 02 квітня.
9. Коцюбинська М. Х. Мої обрії : в 2 т. Київ : Дух і літера, 2004. Т. 2. 386 с.
10. Кьєркегор С. Болєзнь к смерті. *Страх и трепет*. Москва : Республика, 1993. 109 с.
11. Маринович М. Ф. Пам'яті Ірини Калинець. URL: <https://ucu.edu.ua/news/ramyati-iryny-kalynets/>.
12. Марченко В. В. Листи до матері з неволі. Київ : Фундація ім. О. Ольжича, 1994. 472 с.
13. Перкінс Д. Чи можлива історія літератури? : перекл. з англ. А. Іщенка. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2005. 152 с.
14. Райбедюк Г. Б. Віршові присвяти Василя Стуса: модифікаційна структура жанру. *Історико-літературний журнал*. Одеса, 2011. № 19. С. 476-485.
15. Райбедюк Г. Б. Дисидентський дискурс у координатах автобіографічного синергену. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. Серія : «Філологічні науки»*. 2020. Вип. 21. С. 76-85.
16. Райбедюк Г. Б. Творчість українських поетів-дисидентів : біографічна проекція на текст. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету*. 2005. Вип. 19. С. 192-196.
17. Рарицький О. А. Партитури тексту і духу. *Художньо-документальна проза українських шістдесятників* : монографія. Київ : Смолоскип, 2016. 488 с.

18. Салига Т. Ю. «Щоб не назвав нас ніхто пришельцями на рідній землі...». URL: <http://incognita.day.kyiv.ua/shhob-ne-nazvav-nas-nixto-prishelczyami-na-ridnij-zemli.html>.
19. Самототожність письменника. *До методології сучасного літературознавства* : колективна монографія / відп. ред. Г. М. Сивокінь. Київ : Українська книга, 1999. 160 с.
20. Соловей Е. С. Українська філософська лірика : навчальний посібник із спецкурсу. Київ : Юніверс, 1998. 368 с.
21. Стус В. С. Зібрання творів : у 12 т. Київ : Факт, 2008. Т. 3 : Час творчості / Dichtenzeit. 752 с.
22. Стус В. С. Зібрання творів : у 12 т. Київ : Факт, 2009. Т. 5 : Палімпсести. 768 с.
23. Стус Д. В. Василь Стус – життя як творчість. Київ : Факт, 2005. 368 с.
24. Стус Д. В. Час поезії. Твори : у 4 т. 6 кн. Львів : Просвіта, 1995. Т. 2. С. 6-10.
25. Тарнашинська Л. Б. Екзистенціально-аксіологічна модель бути/здаватися як дихотомічне поле самопрезентації шістдесятників. *Слово і Час*. 2013. № 3. С. 34-49.
26. Тарнашинська Л. Б. Пафос стоїцизму : домінанти поезики Володимира Забаштанського. Тарнашинська Л. Б. Презумпція доцільності : *Абрис сучасної літературознавчої концептології*. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. С. 287-291.
27. Тарнашинська Л. Б. Пошук духовних джерел. *Українська мова та література*. 2008. Ч. 45 (589).
28. Яусс Г. Р. Досвід естетичного сприйняття і літературна герменевтика. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2011. 624 с.

Анотація

Райбедюк Галина. Невільнича лірика Ірини Калинець: текст і біографічний претекст

У статті проаналізовано лірику Ірини Калинець як художнє явище і важливий чинник конструювання/реконструювання її біографії. Виявлено й конкретизовано узалежненість індивідуальної естетики поетеси від дисидентської етики буття. Основну увагу зосереджено на з'ясуванні фактографічного та психографічного рівнів самооб'єктивації її авторського «Я», мистецького самоздійснення та екзистенційної ідентифікацію із собою, збереження творчої ідентичності в умовах зовнішньої несвободи.

Ключові слова: *біографічний дискурс, авторський текст, невольнича лірика, лейтмотив, художній модус, самототожність, свободопростір, дисидентська етика.*

Summary

Raibedyuk Galina. Slave lyrics of Iryna Kalinets: text and biographical pretext

The article analyzes the lyrics of Iryna Kalinets as an artistic phenomenon and an important factor in constructing / reconstructing her biography. The dependence of the poet's individual aesthetics on the dissident ethics of existence is revealed and concretized. The main focus is on elucidating the factual and psychographic levels of self-objectification of her author's «I», artistic self-realization and existential self-identification, preservation of creative identity in conditions of external freedom.

Key words: *biographical discourse, author's text, slave lyrics, leitmotif, artistic mode, self-identity, free space, dissident ethics.*

DOI 10.31909/26637103.2021-(8)-11

УДК 821.161.2-3.09

Олег Рарицький

(м. Кам'янець-Подільський)

**СВІТЛИНИ ЯК АТРИБУТИВНЕ ЯВИЩЕ НЕФІКЦІЙНОЇ ПРОЗИ
ШІСТДЕСЯТНИКІВ**

Допоміжним засобом, що певною мірою впливає на поезику нефікційного матеріалу, є світлина. Її призначення – це увиразнення вербалізованої інформації, фіксування духу епохи й унаочнення та уточнення окремих фактів і деталей із життя відомого літератора. С. Сонтаг із цього приводу зауважує: «Фотографії – зазвичай, артефакти. Але привабливість їх ще й у тому, що у світі, перенасиченому фотореліктами, вони мовби мають статус “знайдених об’єктів”, ненавмисних мазків світу [...] Вони – безмежжя фантазії і гранули інформації» [10, с. 82-83].

В історії літературного шістдесятництва світлини письменників є безцінним документом епохи, виразним доповненням творчості митців, промовистою посвідкою багатих міжлітературних взаємин представників покоління. Наразі вони сприймаються як неспотворена інформація про літературний процес тоталітарної доби, десятиліттями однобоко висвітлюваний адептами соцреалізму в умовах ідеологічних цькувань і переслідувань.

Фотографії доволі часто супроводжують художньо-документальну прозу, навіть більше – їх розглядають як невід’ємний атрибут мемуарного наративу, особливо активно включають у збірники спогадів, романи-хроніки, автобіографічні повісті. Упорядники книг (або сам автор) свідомо добирають фотоматеріал для візуалізації тієї чи тієї знакової події з життя письменника: спочатку обумовлюють її фактологічно вербальними засобами, а на підтвердження значущості – укомплектовують світлинами. Фотознімок здебільшого фігурує як задокументована ілюстрація словесного портрета, артефакт, який підтверджує авторські інтенції художнього бачення об’єкта оповіді. У мемуаристиці його функції зводяться до унаочнення зовнішнього